

REFLECTAREA ISTORIOGRAFICĂ A UNITĂȚII NAȚIONALE PROMOVATĂ ȘI SUSȚINUTĂ DE PERSONALITĂȚI ALE ARADULUI

Arhim. conf. univ. dr. Teofan Mada

THE HISTORIOGRAPHIC REFLECTION OF THE NATIONAL UNITY PROMOTED AND SUPPORTED BY ARAD PERSONALITIES

Abstract: The social and political life of Arad in the first two decades of the twentieth century was a subject approached by both historians and politicians effectively involved in their contemporary events. An important historical event, of our modern history, the Great Union of 1 December 1918, could never have been overlooked. Of course, this major ideal was the result of decades of economic affirmation, cultural involvement, Christian conscience, and sustained political perseverance. The memorial works of the interwar period are a clear source of documentation and elaboration, even if they sometimes have a note of subjectivism, some authors having the tendency to put themselves in the midst of all the events described, more than it would have been, by overriding their merits and subduing those of some contemporaries.

Keywords: reflexion, great union, arad, historians

Lucrări de memorialistică apărute în perioada interbelică

Ioan Suci publică în 1926 studiul „Arădania și Partidul Național Român”¹. Lucrarea este cu certitudine una de referință, analizând detaliat mai multe aspecte privind activitatea Partidului Național și a liderilor acestuia. Autorul, implicat nemijlocit în importantele evenimente istorice din jurul anului 1918, le descrie cu o doză de subiectivism și entuziasm. Din rândurile lucrării reiese că acesta nu s-a aflat într-o armonie perfectă cu Ștefan Cicio-Pop, prezentând câteva aspecte negative ale activității lui Cicio-Pop. În schimb, îl elogiază pe Vasile Goldiș, precizând cu sinceritate că era un bun prieten cu Vasile Goldiș. Avocatul Ioan Suci este autorul unei alte lucrări în care îl prezintă pe avocatul

¹ Ioan Suci, *Arădania și Partidul Național Român*, Tipografia Diecezană, Arad, 1926.

Mircea V. Stănescu, avocat și mentor a lui Suciș, primul organizator al (Partidului Național Român) P.N.R. în părțile arădene².

Probabil una dintre cele mai valoroase lucrări referitoare la Transilvania epocii moderne este cea a lui **Teodor V. Păcățian**, „Cartea de aur”³. Arădean la origine, jurnalist de profesie, Păcățian prezintă dinamic în lucrarea sa apărută în mai multe volume, implicările politice ale deputaților români în Parlamentul de la Budapesta. În volumul al VIII-lea, tipărit la Sibiu în anul 1915, este prezentată pe larg activitatea deputaților români în perioada cuprinsă între 1896-1910.

Profesorul de teologie **Teodor Botiș** publică „Istoria Școlii Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic ortodox român din Arad”⁴. Născut în localitatea

Valea Neagră din județul Bihor, cu o cultură teologică deosebită, autorul nostru lasă posterității în cele peste șapte sute de pagini ale lucrării o imagine detaliată asupra înființării și activității a două instituții culturale și bisericești de primă mărime a orașului Arad: Școala Normală (pp. 9-503) și Institutul Teologic (pp. 504-728). Sunt prezentate încercările de promovare a limbii și culturii maghiare în rândul tinerilor români, arădeni, dar și scurte biografii a mai multor oameni politici, de cultură și preoți ortodocși care erau și profesori : Vicențiu Babes, Traian Mager, Augustin Hamsea, Ioan Iosif Goldiș și Roman Ciorogariu. Utile sunt și listele absolvenților celor două instituții de învățământ arădean unde regăsim nume a unor dascăli și preoți care vor înmulți și consolida „elita minoră” a satului românesc după 1900, cu rol decisiv în catalizarea conștiinței bisericești și naționale.

Ion Jelecuteanu publică în anul 1932 o lucrare închinată activității lui Vasile Goldiș, intitulată sugestiv: „O scurtă biografie: Vasile Goldiș”⁵. Din păcate lucrarea începe cu o inexactitate, autorul afirmând că Vasile Goldiș s-ar fi născut la Seleuș. Celelalte pagini ale broșurii (aceasta are doar 32 de pagini) prezintă aspecte legate de familia omului politic, de educația sa și activitatea desfășurată de acesta la Caransebeș și Brașov. Nu sunt neglijate nici perseverențele politice duse de fruntașul arădean. Jelecuteanu precizează faptul că Vasile Goldiș semna articolele din ziarul „Tribuna” de la Sibiu cu pseudonimul Ile Borg. Autorul afirmă apoi că arhivele Episcopiei Aradului și ale Mitropoliei Ortodoxe de la Sibiu au numeroase documente referitoare la activitatea complexă în care s-a implicat Goldiș. Finalul broșurii prezintă discuția avută de Vasile Goldiș cu un reporter al ziarului maghiar „Pesti Napló” în vara anului 1918. Deși soarta viitoare a Ardealului era incertă, maghiarii își doreau o nouă

² Idem, Despre Mircea V. Stănescu, Tipografia Românească, Timișoara, 1939.

³ Teodor V. Păcățian, Cartea de aur, vol. VIII, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1915.

⁴ Teodor Botiș, Istoria Școlii Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic ortodox român din Arad, Arad, 1922.

⁵ Ion Jelecuteanu, O scurtă biografie: Vasile Goldiș, Arad, 1932.

reîmpărțire teritorială a provinciei. Această hotărâre a maghiarilor era după părerea lui Goldiș o mare stupiditate deoarece nimeni nu putea să stie de cine va aparține Ardealul după război. Practic prin această declarație Goldiș lăsa de înțeles că exista posibilitatea unirii Ardealului cu România. Trebuie subliniat faptul că declarația făcută în plin război relevă simțul politic anticipativ al omului politic arădean.

Academician și istoric de anvergură, Silviu Dragomir semnează în anul 1936 lucrarea: „Vasile Goldiș. Luptătorul și realizatorul politic”⁶. Contemporan cu Vasile Goldiș, Dragomir a participat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia îndeplinind mai întâi funcția de secretar, ca apoi să fie ales membru al Marelui Sfat Național Român. Detaliile oferite de autor asupra personalității lui Goldiș aparțin mai mult „istoriei orale”, care completează imaginea ce reiese din documentele și presa vremii.

Roman Ciorogariu publică mai multe lucrări de memorialistică foarte importante pentru a înțelege problemele perioadei. „Spre prăpastie”(1911), „Zile trăite” (1926), „Tribuna și tribuniștii”(1936)⁷ întregesc tabloul epocii prezentat de ceilalți participanți la evenimentele istorice. Roman Ciorogariu a fost participant activ la mai multe acțiuni de unitate a credinței și unitate națională de la începutul secolului al XX-lea, activând în Aradul anilor 1880-1917, centru important al revigorării vieții naționale moderne.

O altă lucrare importantă de memorialistică este cea a lui **Ioan Mihiu** „Spicuri din gândurile mele politice, economice, culturale”, apărută la Sibiu în 1938⁸. Ioan Mihiu s-a născut la Vinerea în 17 octombrie 1854, studiază dreptul la Graz, Viena și Budapesta obținând în anul 1883 titlul de doctor în drept. Pe lângă activitatea de avocat pe care a desfășurat-o la Orăștie, întemeiază în anul 1885 Banca „Ardeleana” pe care o conduce până în 1900. Ioan Mihiu a fost în contact cu toți liderii politici ai românilor, chiar a participat de mai multe ori la importante evenimente ale vremii. Astfel, dubla sa calitate de contemporan și actor în cadrul vieții sociale și politice a vremii sporește considerabil importanța lucrării. Deși este scrisă cu o doză de subiectivism, cele 500 de pagini ne oferă o imagine mai aparte asupra perioadei în care a trăit și activat autorul, permițându-ne să nuanțăm anumite aspecte din interiorul frământat al P.N.R., inclusiv al discuțiilor cu guvernul maghiar.

La Tipografia Diecezană din Arad a văzut lumina tiparului în 1934 **lucrarea** „La cinsprezece ani de la desrobirea județului Arad”⁹. Lucrarea nesemnăată prezintă cu lux de amănunte abuzurile săvârșite împotriva românilor din județul

⁶ Silviu Dragomir, Vasile Goldiș. Luptătorul și realizatorul politic, Sibiu, 1936.

⁷ Roman Ciorogariu, Spre prăpastie, Editura Institutului Tipografic, Arad, 1911; Idem, Zile trăite, Editura Tipografia Diecezană, Oradea, 1926; Idem, Tribuna și tribuniștii, Biblioteca de ziaristică, Cluj, 1934.

⁸ Ioan Mihiu, Spicuri din gândurile mele, politice, economice, culturale, Sibiu, 1938.

⁹ La cinsprezece ani de la desrobirea județului Arad, Arad, 1934.

Arad imediat după 1918. Sunt prezentate numele celor uciși, dar sunt precizate și localitățile în care au avut loc violențe grave.

Manuscrisul însumând 185 de file al avocatului **Laurențiu Oanea**, redactat în anii 60 ai secolului trecut, vede lumina tiparului în anul 2008. Lucrarea este intitulată: „Dr. Ștefan Cicio-Pop un titan în luptele național-politice ale românilor din Transilvania și părțile românești din Ungaria (1865-1934)”¹⁰. Fost secretar al Adunării Naționale de la Alba-Iulia, deputat de Năsăud între anii 1919, 1920, 1926, 1927 și senator în anul 1931, Laurențiu Oanea nu oferă o bibliografie la subsol sau fie și la finalul lucrării. Cu toate acestea ne prezintă sistematic și meticolos activitatea liderului politic arădean. În cele cinci capitole ale lucrării se descriu amplu aspecte diverse ale activității lui Ștefan Cicio-Pop, înainte și după Marea Unire din anul 1918. Sunt prezentate articolele de presă semnate de personalitatea arădeană dar și luările de poziție ale acestuia din cadrul Parlamentului de la Budapesta. În final se punctează activitatea de ministru a lui Ștefan Cicio-Pop în guverne ale României Întregite.

Eduard Găvănescu este preocupat de istoria Aradului de la începutul secolului al XX-lea. Publică studii referitoare la Mihai Veliciu, Ioan Russu Șirianu, Ștefan Cicio-Pop și Ioan Slavici. O parte dintre acestea sunt tipărite în revista interbelică „Hotarul”, celelalte în „Ziridava”¹¹ editat de Muzeul Județean de Istorie Arad.

Contribuții ale istoriografiei contemporane

Mai recent Vasile Goldiș a fost ridicat pe pedestalul care îl merita de biografatul său **Gheorghe Șora**. Acesta publică mai multe lucrări închinată vieții și activității culturale și naționale a lui Vasile Goldiș. Cea mai importantă lucrare, premiată de Academia Română cu premiul George Barițiu, este „Vasile Goldiș – o viață de om așa cum a fost”¹². Temeinica lucrare prezintă întreaga viață și activitate a acestei mari personalități arădene. Tot Gheorghe Șora publică alături de **Iulian Pușcă** lucrarea „Doi ardeleni despre Mihai Eminescu: Vasile Goldiș și Elie Miron Cristea”¹³. Autorii prezintă opiniile unui om politic, Vasile Goldiș și ale unui înalt ierarh, Elie Miron Cristea despre poetul național. Viitorul Patriarh al României Întregite Miron Cristea este cel care susține la Budapesta prima lucrare de doctorat despre Mihai Eminescu. Activitatea lui

¹⁰ Oanea, Laurențiu, *Dr. Ștefan Cicio-Pop un titan în luptele național-politice ale românilor din Transilvania și părțile românești din Ungaria 1865-1934*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2008.

¹¹ Eduard Găvănescu, „Scrisori inedite. Material documentar pentru biografia lui M. Veliciu și a altora”, în *Hotarul* (Arad), nr. 1, octombrie 1934, pp. 3-4; Vezi și Idem, „Politica de activitate și Ioan Russu Șirianu”, în *Piatră de hotar* (Arad), nr. 5-6, 1936, pp. 54-63; Idem, „Momente din activitatea politică a lui Ștefan Cicio Pop”, în *Ziridava* (Arad), nr. III-IV, 1974, pp. 147-161; Idem, „Din corespondența inedită a lui Ioan Slavici”, în *Ziridava*” (Arad), nr. III-IV, 1974, pp. 254-262.

¹² Gheorghe Șora, *Vasile Goldiș – o viață de om așa cum a fost*, Timișoara, Editura Helicon, 1993.

¹³ Gheorghe Șora, Iulian Pușcă, *Doi ardeleni despre Mihai Eminescu: Vasile Goldiș și Elie Miron Cristea*, Editura „Viața arădeană”, Arad, 1999.

Vasile Goldiș este bine reflectată și în lucrarea „O zi din viața lui Vasile Goldiș: 1 Decembrie 1918 și problema Marii Uniri de la Alba Iulia” semnată de Gheorghe Șora și Eugen Gagea¹⁴.

Activitatea desfășurată de ziarul „Românul” este bine prezentată de **Ioan Godea** în lucrarea intitulată „Ziarul „Românul” din Arad și aspecte ale problemei naționale din Transilvania (1911-1918)”¹⁵. Autorul prezintă în ordine cronologică titlurile articolelor mai importante și un rezumat al conținutului acestora apărute în ziarul oficial al P.N.R. Autorul sintetizează și aspecte generale ale vieții cotidiene, referitoare la problemele economice, politice, școlare și bisericești ale Transilvaniei vremii.

O altă lucrare referitoare la același ziar și la redactorul-șef al acestuia este semnată de **Eugen Gagea** și poartă numele „Vasile Goldiș și „Românul”¹⁶. Amplul studiu introductiv al lucrării este semnat de profesorul Iulian Negrilă. Acesta prezintă activitatea desfășurată la ziar de cei mai importanți lideri pentru unitatea națională ai vremii, în centrul prezentării aflându-se Vasile Goldiș. Lucrarea analizează articolele semnate de acesta, dar și materiale privitoare la activitatea P.N.R. Cele peste 300 de pagini ale lucrării reproduc 120 de articole care au văzut lumina tiparului în ziarul „Românul”. De la articolul intitulat „Programul nostru”, apărut în primul număr al ziarului, până la cel intitulat „La Budapesta?”-Nu, la Alba Iulia”, toate fac referire și evidențiază perseverența unei generații jertfitoare pentru drepturile românilor. Unele articole ca: „Deschiderea Liceului Moise Nicoară”, „Refacerea orașului Arad”, „Unificarea administrativă a țării” și „Monumentul Unirii” au fost publicate în anul 1919 și aduc date importante despre febrila activitate organizatorică a noii administrații românești care face trecerea de la realitatea dualistă la „era românească”. Iese în evidență capacitatea elitei românești de a înlocui cu succes administrația maghiară, în pofida opoziției acesteia care a îmbrăcat o sumă de forme, de la o anumită rezistență, la refuzul pe față a colaborării până la subminarea subtilă printr-o activitate superficială, fără randament la vechile locuri de muncă.

Profesorul **Vasile Popeangă** a publicat mai multe lucrări și studii referitoare la problema unității naționale. Distinsul profesor plasează orașul în centrul promovării și susținerii unității naționale duse contra imperiului austro-ungar. „Aradul, centrul politic al luptei naționale în perioada dualismului (1867-1918)” este titlul celei mai importante lucrări publicate în 1978¹⁷. Autorul analizează implicarea arădenilor pentru cauza națională. Vasile Popeangă publică și alte studii care analizează personalitățile politice ale comitatului

¹⁴ Gheorghe Șora, Eugen Gagea, *O zi din viața lui Vasile Goldiș: 1 Decembrie 1918 și problema Marii Uniri de la Alba Iulia*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2006.

¹⁵ Ioan Godea, *Ziarul „Românul” din Arad și aspecte ale problemei naționale din Transilvania (1911-1918)*, Timișoara, Editura de Vest, 2001.

¹⁶ Eugen Gagea, *Vasile Goldiș și „Românul”*, Arad, Editura „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2008.

¹⁷ Vasile Popeangă, *Aradul, centrul politic al luptei naționale din perioada dualismului (1867-1918)*, Timișoara, 1978.

Arad în preajma anului 1918. Publicistul Ioan Russu-Șirianu, episcopul Ioan Mețianu sunt prezentați de Vasile Popeangă în studiile apărute în „Ziridava” și „Mitropolia Banatului” subliniindu-li-se aportul în promovarea unității de credință și de neam a românilor¹⁸. Reținem în continuare și studiul publicat sub semnătura lui Vasile Popeangă și **Nicolae Roșuț** referitor la ziarul „Românul” din Arad. Studiul „Românul din Arad în lupta pentru desăvârșirea statului național român” apărut în „Ziridava” din anul 1974 sintetizează foarte bine activitatea culturală și națională desfășurată de acest curajos ziar național¹⁹.

Puțini sunt cei care cunosc colaborarea poetului **Octavian Goga** cu ziarul arădean „Tribuna”. Marele poet nu numai că a colaborat cu un important ziar arădean, dar a și candidat la alegerile din anul 1910 în comitatul Aradului, la Chișineu-Criș. Probabil conul de umbră s-a așezat asupra acestei candidaturi din pricina eșecului suferit de Goga în aceste alegeri. Cercetătoarea **Magdalena Kovács** alături de **Eugen Glöck** sunt preocupați de poetul din Rășinari și publică în „Ziridava” studiul „Contribuții la biografia lui Octavian Goga. Alegerile de la Chișineu- Criș 1910”²⁰.

Istoricul Nicolae Roșuț, fost director al Muzeului Județean Arad, a publicat mai multe studii referitoare la Partidul Național Român, liderii și activitatea acestuia în comitatul Aradului. În acest sens, un studiu important este „Activitatea politică a deputaților arădeni între anii 1905-1918”, apărut în periodicul „Ziridava” al Muzeului Județean Arad, în anul 1978²¹. Tot în „Ziridava” publică studii referitoare la Mihai Veliciu, Vasile Goldis, Ștefan Cicio-Pop și Ioan Russu-Șirianu²².

Un alt important istoric al Aradului a fost **Andrei Caciora**. Director mai mult de două decenii a filialei Arad a Arhivelor Naționale, acesta a publicat mai multe lucrări și studii referitoare la istoria Transilvaniei și a comitatului Arad. Remarcăm mai multe volume de documente privitoare la lupta purtată de români contra dualismului austro-ungar. Andrei Caciora, alături de **Eugen Glöck**, publică zeci de documente inedite din fondurile arhivistice locale

¹⁸ Idem, „Ioan Russu-Sirianu, publicist militant pentru realizarea unității naționale”, în *Ziridava* (Arad), nr. XI, 1978, pp.703-727; Vezi și Idem, „Episcopul Ioan Mețianu, organizator și îndrumător al învățământului românesc din Eparhia Aradului”, în *Mitropolia Banatului*, (Timișoara), nr. 4-6, 1989, pp. 69-77.

¹⁹ Vasile Popeangă, Nicolae Roșuț, „Românul din Arad în lupta pentru desăvârșirea statului național român”, în *Ziridava* (Arad), nr.III-IV, 1974, pp. 162-177.

²⁰ Kovács, Magdalena, Glöck, Eugen, „Contribuții la biografia lui Octavian Goga. Alegerile de la Chișineu- Criș 1910”, în *Ziridava* (Arad), nr.III-IV, 1974, pp. 156-162.

²¹ Nicolae Roșuț, „Activitatea politică a deputaților arădeni între anii 1905-1918”, în *Ziridava* (Arad), nr.IX, 1978, pp. 219-271.

²² Idem, „Mihai Veliciu-luptător pentru libertate națională și socială (1846-1921)”, în *Ziridava* (Arad), nr.IX,1978, pp.369-383; Idem, „Vasile Goldiș- gândirea social-politică”, în *Ziridava* (Arad) nr. XI, 1979, pp. 369-383; Idem, „Ștefan Cicio-Pop – militant pentru drepturi sociale și naționale și luptător pentru unire (1865-1934)”, în *Ziridava* (Arad), nr.X, 1978, pp. 599-629; Idem, „Contribuția lui Ioan Russu-Șirianu la reluarea activității politice”, în *Ziridava* (Arad), VIII, 1977, pp. 273-281.

referitoare la mișcarea memorandistă în părțile Aradului²³, o bogată sursă pentru înțelegerea cauzelor dinamizării mișcării naționale arădene după 1894. Aceiași istorici, Andrei Cacoira și Eugen Glöck, publică în anuarul „Ziridava” o amplă cercetare privitoare la situația etno-demografică a comitatului Arad²⁴. Studiul oferă date importante referitoare la populație, densitatea și evoluția numărului acesteia, natalitatea și cauzele de mortalitate, date privitoare la emigrația românilor din comitat în special în S.U.A. Istoricii aduc în prim-plan date referitoare la economia țărănească și ocupațiile locuitorilor comitatului, procesul de industrializare, dezvoltarea mijloacelor de comunicație moderne, apariția și dezvoltarea sistemului de credit modern etc. între 1848-1918. Studiul „Din lupta românilor arădeni pentru eliberare națională, în perioada 1895-1905”, prezintă situația Aradului așa cum rezultă din documentele de arhivă²⁵. Andrei Caciora aduce în prim-plan declarația scrisă de un oficial maghiar, în anul 1899, înaintată Ministerului de Interne al Ungariei, care preciza că Aradul a început să fie centrul luptei de emancipare națională a românilor din întreaga Ungarie. Orașul începe să devină un puternic centru economic începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și se dezvoltă ca un puternic centru comercial și feroviar. În jurul anului 1900 în Arad se întretaie nu mai puțin de șapte linii ferate devenind un nod de cale ferată de primă importanță, care lega Austria și Ungaria de Banat, vestul românesc și Transilvania istorică prin cele două gări: Centrală și Aradul Nou. Mai multe instituții care aveau competențe teritoriale pentru mai multe comitate își aveau reședința în Arad. Autorul demonstrează că românii erau majoritari în comitatul Aradului. Potrivit recensămintelor întocmite de autoritățile vremii, românii reprezentau 76 % din populația totală a comitatului. Din punctul de vedere al religiei marea majoritate a românilor erau ortodocși, iar în ceea ce privește condiția socială majoritatea erau țărani. Andrei Caciora subliniază faptul că deși autoritățile oficiale au recurs la diverse metode de maghiarizare a românilor, în orașul Arad exista totuși o populație românească urbană depășită procentual doar de un singur oraș: Brașovul. Autorul arată că în oraș au apărut mai multe periodice românești: „Speranța”(1869-1878), „Lumina”(1872-1875), „Biserica și Școala”(1877-1947), „Tribuna poporului”(1897-1904) și „Tribuna”(1905-1912), emanații ale elitei majore a națiunii române din zonă, de o foarte bună calitate intelectuală, culturală, teologică și cu idei de filozofie politică bine conturate.

Alexandru Roz este preocupat de istoria Aradului din preajma Marii Uniri. Lucrarea sa „Aradul – Cetatea Marii Uniri”, apărută în anul 1993, subliniază rolul orașului la realizarea marelui eveniment istoric²⁶. Același istoric arădean publică doi ani mai târziu cartea „Arădeni–corifei ai Marii Uniri”²⁷. Interesante

²³ Andrei Caciora, Eugen Glöck, *Aradul și mișcarea memorandistă*, vol. III, Arad, 1976.

²⁴ Idem, „Situația etno-demografică a părților arădene între 1849-1918”, în *Ziridava* (Arad), nr. XII, 1980, pp.221-251.

²⁵ Andrei Caciora, „Din lupta românilor arădeni pentru eliberare națională, în perioada 1895-1905”, în *Ziridava* (Arad), nr.VIII,1977, pp. 257-272.

²⁶ Alexandru Roz, *Aradul-Cetatea Marii Uniri*, Timișoara, Editura Mirton, 1993.

²⁷ Idem, *Arădeni- corifei ai Marii Uniri*, Timișoara, Editura Mirton, 1995.

prin sursele inedite de arhivă și presă pe care le aduc în circuitul științific, ambele lucrări păcătuiesc printr-o interpretare strict localistă, angajare într-un patriotism local facil, fiind fondate pe ideea că Aradul a fost centrul mișcării naționale după 1848, sau după 1892.

Reținem studiul lui **Victor Cațavei** referitor la Ioan Robu, primul primar român al Aradului după anul 1918²⁸. Deși nu are o bază documentară prea extinsă sau elaborată, poate fi un punct de pornire pentru cercetările istorice ulterioare, mai aprofundate.

Tot referitor la orașul Arad după Marea Unire scrie și **Corneliu Paul Maior**²⁹. Studiul, de numai șapte pagini, schițează situația orașului și comitatului Arad imediat după Unire. Autorul prezintă intrarea trupelor române în Transilvania și mai apoi în Arad.

Prin valorificarea unei lucrări memorialistice inedite ale lui **Varjassy Lajos**, personalitate de primă mărime a administrației maghiare în orașul și comitatul Arad, se lansează în circuitul științific românesc un punct de vedere din cealaltă tabără vis-à-vis de preluarea administrației de către români, care recunoaște capacitatea acestora de a se integra în modelul european al vremii. Situația din orașul și comitatul Arad este bine prezentată în lucrarea „Orasul și județul Arad după 1 Decembrie 1918, din amarul lunilor de tranziție către administrația română”. Volumul adună zeci de documente din fondurile arhivistice ale Serviciului Județean Arad al Arhivelor Naționale³⁰. Documentele maghiare sunt traduse de Andrei Caciora, iar amplul studiu introductiv al lucrării, apărute în anul 2008, poartă semnătura lui **Mircea Timbus**. Documentele publicate sunt de un real folos pentru cei interesați de studiul istoriei locale și nu numai. Cert este că cei care se vor apleca asupra acestor documente vor putea să prezinte calvarul prin care au trecut românii după 1 Decembrie 1918 până în vara anului 1918, la eliberarea lor de către armata română.

Personalitatea luptătorul politic Mihai Veliciu este sintetizată în studiul profesorului **Mihai Drecin** intitulat: „Mihai Veliciu- Le mèmorandiste intransigent”, apărut în anul 1995³¹. Ideea de bază care se desprinde din acest studiu este faptul că sub conducerea memorandistului Veliciu s-a format și afirmat pleiada liderilor politici de la 1918 din Arad și vestul românesc.

În anul 1996 este tipărit un **manuscris** care a aparținut lui Mihai M. Veliciu, fiul cel mic a lui Mihai G. Veliciu. Lucrarea aduce în fața cititorilor mai multe întâmplări din biografia avocatului arădean necunoscute până la acea dată³², având caracter de „istorie orală”, familială. Fiind o lucrare de memorialistică

²⁸ Victor Cațavei, „Primul primar al Aradului după Marea Unire dr. Ioan Robu” în *Ziridava* (Arad), nr. XVIII, 1993, pp. 469-471.

²⁹ Corneliu Paul Maior, „Aradul și zona de vest după Marea Unire”, în *Ziridava* (Arad), nr. XVIII, 1993, pp. 341-348.

³⁰ Caciora, Andrei, Timbus, Mircea, *Orașul și județul Arad după 1 Decembrie 1918, din amarul lunilor de tranziție către administrația română*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2008.

³¹ Mihai Drecin, „Mihai Veliciu—Le mèmorandiste intransigent”, în *Transylvanian Review*, (Cluj-Napoca), vol.4, nr 1, 1995, pp.120-121.

³² Veliciu M., Mihai, *Tatăl meu – Mihai Veliciu*, Arad, Editura Mirador, 1996.

are foarte puține trimiteri bibliografice. Cu toate acestea, ea este citată datorită aspectelor privitoare la viața lui Veliciu la care a luat parte fiul acestuia, care, de multe ori, memorandistul fiind ținut de boală la pat și în imposibilitatea de a scrie, îi redacta și expedia corespondența politică către colaboratori. Laboratorul redactării corespondenței, variantele discutate de memorandist cu fiul său înaintea punerii pe hârtie a formei finale a unei scrisori, temerile și speranțele memorandistului privind evoluția politică a vremii, reprezintă un câștig științific care nu se poate desprinde din documentele finale, atât cât s-au păstrat ele.

Profesorul **Doru Bogdan**, fost director Muzeului Județean Arad, s-a aplecat asupra vieții și activității lui Ioan Suciuc. Într-o lucrare publicată prezintă aspecte din viața și activitatea avocatului arădean³³, fără activitatea desfășurată de Ioan Suciuc în Parlamentul de la Budapesta.

Părintele **Vasile Vesa** a fost preocupat de istoria Episcopiei Ortodoxe a Aradului, fiind istoricul contemporan cel mai consacrat trecutului Bisericii Ortodoxe arădene. În acest context, ca lucrare de referință, el publică în anul 2006 cartea „Episcopii Aradului 1706-2006”³⁴. Cu o bogată bibliografie, lucrarea oferă informații valoroase despre întâistătorii eparhiei Aradului, inclusiv despre episcopii Ioan Iosif Goldiș și Ioan Ignatie Papp.

Lucian Petraș publică mai multe studii referitoare la activitatea P.N.R din comitatul Arad. Acestea fac referire la promovarea unității naționale desfășurată în perioada 1895-1916. Lucrarea cea mai importantă a istoricului arădean – „Politică și demers național în comitatul Arad (1895-1916)”, apărută în 2004, analizează lupta desfășurată de liderii românilor în cadrul Congregației comitatului, în timpul campaniilor electorale, dar și activitatea depusă în Parlamentul de la Budapesta. Este unul dintre cele mai complete studii apărut până acum dedicate vieții politice românești din Aradul sfârșitului de secol al XIX-lea început de secol al XX-lea.

În anul 2008 vede lumina tiparului lucrarea „Pârneava suburbiul românesc al Aradului” semnată de profesorul **Virgiliu Bradin**³⁵. Ea aduce în prim plan activitatea mai multor personalități ale Aradului care s-au născut sau au activat în Pârneava. Învățătorul Iosif Moldovan și marele finanțist Sava Raicu sunt prezentați pe larg în lucrarea lui Virgiliu Bradin. Autorul folosește atât surse edite cât și inedite, cum ar fi spre exemplu manuscrisul profesorului Mihai Drecin referitor la Sava Raicu.

„Mihai Veliciu (1846-1921)”, apărută în 2011, este cea mai recentă lucrare a lui Petraș Lucian³⁶. Pe lângă prezentarea vieții și activității politice a lui Mihai Veliciu, autorul publică mai multe documente din arhive referitoare la liderul P.N.R., de un real

folos pentru cei interesați de cunoașterea activității lui Veliciu.

³³ Doru Bogdan, *Dr. Ioan Suciuc – părinte al patriei*, Arad, Editura „Viața arădeană”, 1999.

³⁴ Pavel Vesa, *Episcopii Aradului (1706-2006)*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2006.

³⁵ Virgiliu Bradin, *Pârneava suburbiul românesc al Aradului*, Arad, Editura Promun, 2008.

³⁶ Lucian Petraș, *Mihai Veliciu (1846-1921). Studii și documente*, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2011.

Dan Roman va publica în anul 2011 cartea „Oameni de seamă ai Aradului”³⁷. Lucrarea prezintă aspecte biografice ale oamenilor politici, de cultură și ale unor înalte fețe bisericești ale județului Arad. Conține zeci de pagini cu documente și materiale publicate despre aceste personalități arădene. Autorul, probabil din smerenie, este prudent în a-și prezenta propriul său punct de vedere referitor la personalitățile prezentate.

Profesorul universitar clujean Ioan Bolovan publică monografia „Asociația Națională Arădeană pentru cultura poporului român: 1863-1918”³⁸. Înființată la Arad, la doi ani după fondarea Asociațiunii ASTRA la Sibiu, prin activitatea ei arată preocuparea arădenilor pentru afirmarea culturii naționale. Ea a contribuit la unitatea culturală a românilor din cadrul imperiului. Prin acțiunile sale a reușit să întărească sentimentul național și să așeze Aradul în fruntea luptei pentru eliberare națională. Lucrarea beneficiază de documentare arhivistică și bibliografică de primă mărime, valorificându-se în premieră documente de arhivă din Arad, Sibiu și Cluj-Napoca. Autorul, arădean de origine, dezvoltă un segment de istorie locală încadrându-l în istoria Transilvaniei vremii și în istoria națională.

Concluzie

Bibliografia edită prezentată și comentată mai sus, publicată de-a-lungul a aproape un secol, a lămurit într-o bună măsură istoria unității de credință și a mișcării naționale a centrului politic Arad între 1900-1919, indiscutabil unul dintre cele mai importante din epocă, veritabil catalizator al energiilor naționale în toamna anului 1918. Valorificarea unor noi documente de arhivă deținute de instituții de profil din Arad, dar și din arhivele din Budapesta, exploatarea la maximum a presei arădene din anii 1897-1919, noi interpretări date unor evenimente derulate în perioada studiată-credem că ne-a permis să facem un pas înainte în cunoașterea istoriei politice a orașului și comitatului Arad pentru primele două decenii ale secolului al XX-lea.

---

³⁷ Dan Roman, *Oameni de seamă ai Aradului*, Editura „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2011.

³⁸ Ioan Bolovan, *Asociația Națională Arădeană pentru cultura poporului român: 1863-1918. Contribuții monografice*, Editura Dacia XXI, Cluj-Napoca 2011.